

Trabzon Manilerinde Sosyal Hayat - 2 -

Ali ÇELİK

EV - EV EŞYALARI

Evlerin yapısı, bölümleri, kullanılan eşyalar, ek binalar ve benzeri diğer unsurlarla bunlara ait geleneklerin, âdetlerin, inançların incelenmesi bir yörenin sosyal hayatı hakkında yapılacak çalışmada vazgeçilmez unsurlardır.

İncelediğimiz Trabzon manilerinde zaman zaman bu unsurlara da rastladık :

Yaylanın çimenine
Mile oynarum mile
Sarsam seni sırtıma
Yayık ibilan bile

İrmakta söğüt dali
Bali yeyirum bali
Eneyiken ahıra
İrkuttum tavukları

ÇALIŞMA HAYATI

Mani söyleme geleneği daha çok kadınlar arasında yaygındır. Belki de bu sebeple Trabzon manilerinde daha çok kadınların yaptığı işlere rastladık. Ev işlerinin tamamı, çocuk bakımı, ahır ve bahçe işleri kadınlar tarafından yapıldığı gibi, birçok bölgede erkeklerin yaptığı çayır biçmek, ot-çay taşımak, ormana gitmek, odun yarmak gibi ağır işlerin, bu yörede, bazan kadın-erkek birlikte, ama çoğu zaman kadınlar tarafından yapılması bölgeler arasında iş bölümünün de farklı olduğunu gösteriyor.

Al ipilan orağı
Gel gidelim ormana
Odun değil merağım
Kızlarla konuşmağa

Yükle çayır yukini
Gel ayıla bayıla
Şaatın zincirini
Takalim hamayıla

Ey gidi Karadeniz
Kıya vurur dalgayı
Gittum yârin evune
Baktum yayık çalkayı

Bizim köyun kızları
Güzel çayır biçerler
Şampanyanın yerune
Ekşi ayran içerler

Zaman zaman manilerde mesleklerle ilgili bilgilere de rastlıyoruz :

Ha bu hamsi baluğın
Hastasiyim hastası
Akçabat'tan çıkayı
Ayakkabi ustası

EKONOMİK DURUM

Her toplumda varlıklı ve yoksul kişiler vardır. Trabzon manilerinde bunlara da yer veriliyor. Zengin'in yoksula bakışı, yoksulun zenginden bekledikleri ve paraya bağlı diğer ilişkiler çok sık işleniyor.

Kimi manilerde apaçık bir umutsuzluk var. Bu dünyada rahat yüzü göremeyenlerin, öte dünyada da mutlu olabileceklerine ihtimal verilmiyor :

Gökteki yıldızları
Sayahm elli elli
Bu dünyada gülmedik
Öteki de şüpheli

Bir başka manide, mertliği ile tanınmış Trabzon delikanlısının para canlılarıyla başının dertte olduğunu görüyoruz :

Meşhurdur Karadeniz
Delikanlılarılan
Başum belâya kaldı
Para canlılarılan

Para, sevenler arasında da büyük bir engeldir :

Ah para zalum para
Kurusun senun turan
Sen değil musun beni
Sevdiğumdan ayıran

Toplumda iyi bir işi ve geliri olmayanların evlenmeleri de zordur :

Bir araban bir işin
Oldi mi kız alursun
Eğer paran yoğ ise
Sen de bekâr kalursun

«Tok acın halinden bilmez» atasözünü birçok manide anlam olarak bulmak mümkündür :

Geleyi benim yarım
Şemsiyesi golunda
Zengun fakire bakmaz
Onun işi yolunda

Sosyal yaralardan biri de tefeciliktir. Darda kalmış insanlara faizle para veren bu tür kazanç sahipleri kınanmakta hatta, kendilerine beddua edilmektedir :

Derum sen faiz alan
Allahundan bulasun
Yatağının ustunde
Domuz gibi yatasun

Zenginlerden ise anlayış ve merhamet beklenir :

Seven seveni alsun
Allahun emri boyle
Fakirin halini gör
Zengin merhamet eyle

Bölgenin en önemli gelir kaynakları çay, tütün ve fındık da manilerde çok sık işlenir :

Çay parası yetmeyi
Çayluğum iki dekar
Ben öyle anlayırım
Bu kış da kaldum bekâr

Gel de haydi gidelum
Akçaabat'ta tutune
İkimiz de sevdali
Eldik bütün bütüne

Fındıkluk bahçesinde
Kırmızı gül açayı
Ayşe almış bohçayı
Tütünlükten kaçayı

YAYLA

Manilerde en çok ve en detaylı işlenen temalardan biri de, sevdalılarının buluşup konuştuğu, gençlerin birbirlerini görüp beğendiği; türkülerin yakılıp, manilerin atıldığı yayladır :

Pencere demirine
Boya vururlar boya
Yarlan yaylaya gitsem
Konuşsam doya doya
Hıdıncı düzündü
Gelur oturur gızlar
Bilmeyen de sanur ki
Endi gökten yıldızlar
Karadağ'ın ormanı
Miri malidur miri
Al da beni güzelum
Gormesun bizi biri
Aha genc seslendi
Karadeniz dağları
Mayıs onbeş dedumi
Başlar yayla göçleri

GURBET

Gurbet, Doğu Karadeniz insanının bir nevi kaderidir. Hızla artan nüfusu beslemekten çok uzak, dar bir kıyı şeridinden ibaret topraklar, yetersiz sanayi bu bölge insanını gurbetçiliğe mahkûm etmiştir. İşte bu nedenle ki, Trabzon manilerinde en çok işlenen temalardan biri de gurbettir. O, şu manide de belirtildiği gibi çekilmesi gereken bir baş belâsıdır.

Gül nisanda ekilir
Mayıs gelir dikilir
Gurbet bir baş belâsı
Başa gelen çekilir.

Anadolu'da gurbet denilince akla gelen ilk isim İstanbul'dur. Bu Trabzon için de geçerlidir. İstanbul'dan sonra manilerde adı en sık geçen gurbet diyarı ise Zonguldak'tır :

Yanundaki gurgunun
Budama dallarını
Gide gele yoruldum
Zonguldak yollarını

Son yirmi-otuz yılda gurbet artık sınırlarımızın da ötesine geçmiş, Libya, Arabistan, Almanya olmuştur :

Een deli oldum deli
Kızlar bağlayun beni
Gideyirum Libya'ya
Kızlar ağlayın beni
Ah Almanya Almanya
Oldun gurbet ocağı
Saldun gurbet illere
Bu sevdali uşağı

Bir zamanlar at veya katir sırtında gidilen gurbete şimdi uçakla gidilmektedir:

Gideyirum gurbete
İki at bir katir
Sana mektup yollarım
Oku beni hatırla
Yirmi beş nisan guni
Uçağa bineceğüm
Bekle beni Haticem
Seneye geleceğüm

ASKERLİK

Her erkek çocuğunun geçmek zorunda olduğu iki zor geçit vardır. Biri sünnet, diğeri askerlik. İkisi de kutsal olan bu görevlerden birincisi çok küçük yaşta yerine getirildiği ve bir anda olup bittiği için pek hatırlanmaz. Ama ikincisi, çok uzun süren zor bir görevdir.

Bugün artık bize ait olmasa da, insanımızın hafızasında derin izler bırakmış olan Yemen, askerlikle ilgili manilerimizde hâlâ yaşamaktadır:

Asker ettiler beni
Kuram çıktı Yemen'e
Ağla beni e nenem
Kanim aktı çimene

Askerlik süresi de manilerde sık sık vurgulanmaktadır:

Askere gideceğüm
Gemilen üzeceğüm
Üç gün üç gece değil
Üç sene gezeceğüm
Asmasının dalından
Üzüm alırım üzüm
Üç sene askerliği
Git eyle de gel kuzum

Ast-üst münasebetleri, eğitim, nöbet, bedel gibi askerlikle ilgili bilgilerin birçoğunu manilerde bulabiliriz:

Aldum tufecuğumi
Gideyirum nobete
Emir ver komutanım
Kideyim memlekete
Yaylanun çimenleri
Kardan ağlayı kardan
Ver baba pedelimi
Ayırma beni yardan

Bu uzun ve meşakkatli görev ancak bir tek şekilde, eğer kızlar da askere alınırsa kolaylaşabilecektir:

Oy m'ralay miralay
Askerun alay alay
Al gızları askere
Askerluk olsun kolay

SİLAH TUTKUSU

Silah, Doğu Karadeniz insanı için bir tutku, yüzyıllardan beri onun ayrılmaz bir parçasıdır. Düğünde gelinin kardeşi kapıyı tutmuşsa, bunun anlamı ya bir parebellum, ya bir lagant, ya da bir polis tabancadır. Bunlardan birini almadan ne oturduğu gelin sandığından kalkar, ne de kapattığı kapıdan kolunu çeker.

Doğan çocuk erkek ise, kundağına tabanca koyulur ve daha onbeş yaşına bile gelmeden taşmasına izin verilir.

Bayram, düğün törenleri ve bütün eğlencelerde o her zaman vardır. Onun üzerine de türküler yakılmış, maniler söylenmiştir.

Bu tutku, çok basit tezgâhlarda birer sanat şaheseri sayılabilecek tabanca, tüfek ve bıçakları yapan ustaların yetişmelerini, yüzyıllardan beri süregelen bu ata mesleğinin de yaşamasını sağlamıştır.

Bütün bunların yanında sonunda kan davasına dönüşen kazaların da müsebbibi olmuştur.

Yaylaya çıkılırken hiç kimse mermiye acımaz:

Tabanca ata ata
Çıktım Sultan Murat'a
E kız senun bubani
Edeceğüm kaynata

Vazgeçilmezliğinin bir sebebi de gıven vermesidir:

**Gel gidelum ormana
Etelum yükümüzi
Earebenli tabancam
Kurtarır ikimizi**

Karadenizlinin silah konusunda şakası yoktur :

**Karadeniz uşağı
Alçak bağlar kuşağı
Şaka maka tanımaz
Çeker salları pıcağı**

İNANÇ

Sosyal hayatın manevi yanını meydana getiren inançlara da manilerde çok sık rastlanır.

Allah'a ve O'nun bağışlayıcılığına olan iman bir manide şöyle ifade ediliyor :

**Camiye kıldım namaz
O da Hakk'a yaramaz
Cahilun ettiğini
Büyük Allah gınamaz**

Bir başka manide de kader konusu işleniyor :

**Ya bak nasi tartayı
Köyün terazileri
Besbelli böyle idi
Alnimun Yazıları**

Fal, sihir, kitap açmak gibi manilerde sıkça rastlanan inanmalar, bize, toplumda bu işlerle uğraşanların, hatta bunları meslek edinenlerin var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir :

**Ben asker karisiyum
Kara giyerim kara
Falciya fal açtırdum
Kavuşacağım yâra**

**Haburadan aşığı
Düze enelim düze
Eiz böyle değilidük
Sibir ettiler bize**

**Derelerin deruni
İrmakların seruni
Hoca buldi kitapta
Sevduğumun yerini**

Fert ve ona bağlı olarak sosyal hayatı etkilemesi bakımından, nazar değme ve ru-yalarla ilgili inanmaların işlendiği manilerden de birer örnek veriyoruz :

**Çok başım ağrıyı
Hasta mi olaçağım
Kötü rüyalar gördüm
Yardan ayrılacağım**

**Yaylanın soğuk suyu
Durmaz aşığı akar
Nazar almazun diye
Gögsüne boncuk takar**

SONUÇ

Manilerde halkın duygusunu, düşüncesini, değişik olaylara tepkisini, ruh halini, maddi durumunu, eğlence anlayışını, örf ve âdetlerini, kısacası halka ait her şeyi bulabiliriz.

Trabzon yöresinde söylenen manilerden sadece birkaç bin tanesinin incelenmesinden ortaya çıkan bu manzara, aynı araştırmamızın daha geniş çapta değişik halk edebiyatı mahsulleri üzerinde yapılması halinde çok daha iyi sonuçlar alınabileceğinin küçük bir göstergesidir.